

Zdenka Lechner

NAPOMENE UZ NARODNU NOŠNJU DONJE PODRAVINE

Slavonska Podravina nema svog Lovretića, Lukića ni Markovca,¹ koji su koncem 19. ili početkom 20. stoljeća prikazali narodni život i običaje rodnog sela ili kraja i na taj način digli spomenike selima i seoskom svijetu u svom Otoku kraj Vinkovaca, Varošu kod Slavonskog Broda i u Donjim Andrijevcima, odnosno Slavonskoj Posavini; naime, oni su podacima, opisima i ilustracijama sačuvali sliku narodnog stvaralaštva na tom dijelu Slavonije i stvorili bazu za daljnje proučavanje kulturne baštine.

Pretpostavljamo da je u to vrijeme i u Podravini bilo sličnih namjera, ali da nisu bile ostvarene. Na to nas upućuje šest listova (tabli veličine 18 x 26 cm) s odštampanim fotografijama seljaka i seljakinja iz Valpova i okolice. Slike su numerirane od broja 30 do 37, ispod slika je natpis: MAX JAFFÉ, WIEN, osim pod fotografijom broj 33 i 34. Mi ih donosimo kao Tablu I, II, III, IV, V i VI.

Da snimke potječu s početka našeg stoljeća — negdje oko 1910. godine — istražio je Stjepan Bahert, suradnik valpovačkog muzeja i prvi organizator valpovačke smotre folkloru.² Njegov podatak smatramo sigurnim, jer je pronašao ljude koji su na tim tablama prepoznali svoje suseljanke iz Harkanovaca — slika br. 33 i 34; (vidi Tablu III). Na taj ilustrativni materijal upozorio me je u Osijeku još 1953. godine Mato Bešlić, a od Stj. Baherta saznala sam 1969. godine gore navedene podatke. Prema svemu do sada poznatom nameće se zaključak da je grof Rudolf Normann, ondašnji vlasnik dvorca u Valpovu — ili netko iz te obitelji — pripremao publikaciju u kojoj bi svoje mjesto imao i prikaz narodne nošenje. Na slikama je zastupano Valpovo, Harkanovci i Koška.

Na slici br. 30 (T. I) s legendom: SLAVONSKE SELJAKINJE IZ VALPOVŠTINE snimljene su četiri djevojke. Glave su im ukrašene vijencima koji izgledaju kao da su izrađeni od voštane mirte. Na čelu su im šiške — osim u jedne, oko vrata novac (dukati?) prišiven na vrpču. Imaju oplečke širokih rukava, stisnutih u zapešću i marame s resama prekrizene na prsima, Suknje su im široke i dugačke, sežu nešto niže od polovine listova. Suknje kao i široke pregače sašivene su od kupovne tkanine. Dvije djevojke imaju dvostruku pregaču, i to obje sprijeda: jednu povrh druge. Na nogama su im čarape i cipele.

Budući da je djevojka, druga s lijeva — snimljena i sama — u istoj odjeći jedino bez ukrasnog vijenca od mirte sl. br. 35 (T. IV) te označena

kao: SLAVONKA IZ HARKANOVACA KOD VALPOVA, mogli bi i sliku 30 locirati поближе i reći da su one četiri djevojke iz Harkanovaca.

Legenda: VALPOVČANI (Sl. 31, T. II). Dva muškarca u klasičnoj narodnoj nošnji s košuljom i gaćama od domaćeg tkanja. Na glavi su im šeširi. Oba imaju košulje s preklopljenim ovratnikom (kragnom) i maramicom ili vrpcom ispod njega, te gaće kojima dugačke nogavice završavaju resama. Prsluci, na kojima se ističu metalna puceta, nisu zakopčani. Jedan je zaogrnut suknenom bijelom kabanicom (surkom), koja je ukrašena aplikacijama u boji. Na nogama imaju čizme.

Legenda: VALPOVČANKE (sl. 32, T. II). Djevojka i žena s molitvenikom u ruci. Obadvije imaju oplečke sa šlinganim, otvorenim rukavima, koji su zavezani vrpcom u blizini lakta, marame duboko preklopljene na prsima i bogate, široke suknje od teže kupovne tkanine, vjerojatno »štofane« ukrašene s tri pozamenterijske vrpce koje teku nad širokom porubom. Suknje su dugačke, sežu do gležnja. Pregače od kupovne tkanine imaju na donjem dijelu ukrasni pojas načinjen porubčićima, a uz tri strane prišivena je kupovna čipka. Djevojačka frizura nije dovoljno čitljiva, razdjeljak se nalazi nasred glave, a prednji dio kose kao da je načešljan. Snaša ima glavu zavijenu tamnom šamijom. Nakit se nazire na glavi, u ušima i oko vrata.

Legenda: NARODNA NOŠNJA U VALPOVŠTINI — odnosi se na sliku 33 i 34 (T. III). Prema navedenim podacima tu je prikazana nošnja iz Harkanovaca.

Na slici 33 snimljena su dva momka ili mlada čovjeka u narodnoj nošnji. Košulje i gaće su napravljene od domaćeg tkanja, ukras se na prsima samo naslućuje. Opasani su tkanicama otkanim u uzorku na četvorine; jedna tkanica završava gombicama koje se vide sprijeda na lijevoj strani ispod pasa. Prsluci imaju metalna puceta koja su pokazana u funkciji kopčanja pomoću pasice koja se pružila između prednjica na donjem dijelu prsluka. Košulje imaju ovratnike ispod kojih je povezana tamna vrpca. Mladići su pokrili glave šeširima. Jedan je momak obučen u široke gaće kojima su nogavice uzdužno sitno naborane (faltane), a kod drugog su lagani nabori nastali kada je širina stegnuta oko struka. Gaće sežu do polovice listova, ili malo niže. Kao obuću prepoznamo obojke s opancima i čarape sa papučama.

Dvije mlade žene na slici 34 slično su obučene kao djevojke na sl. 30 kada usporedimo oplečke od domaćeg tkanja, te marame oko vrata, suknje i pregače od kupovne tkanine. Ovdje su samo jače vidljive šlingane podsuknje, a razlika se pokazuje u oglavlju. Dvije mlade žene imaju glavu zavitu maramom na način vezanja šamije. Čini se da na nogama imaju papuče.

Legenda: SLAVONSKE SELJAKINJE IZ KOŠKE. Na sl. 36 (T. V) snimljeno je 7 djevojaka pred bunarom, a podalje s desne strane zahvaće no je nekoliko momčića.

Legenda: MLADEŽ IZ KOŠKE PRIJE KOLA (HRVATSKI NARODNI PLES). Sl. 37 (T. VI) grupna fotografija mladih i ostalih seljana. U prvom planu poredani su naizmjenice djevojke i mladići, među njima je i gajdaš, čovjek zrele dobi, u narodnoj nošnji, s gajdama u sviranju.

Sav je muški svijet u klasičnoj narodnoj nošnji — u košuljama i gaćama od domaćeg tkanja, koje kompletira prsluk s metalnim pucetima, okićeni ili neokićeni šešir na glavi i opanci na nogama (uz pojedinačne iznimke). Gaće su široke, poneke uzdužno naborane, a dužina im se kreće oko polovice lista na nozi. Nekolicina je opasala tkanicu preko košulje koja se nosi povrh gaća. Gotovo svi mlađi imaju posebnu ogrlicu u obliku crne trake ukrašene vezivom, koja je povezana oko vrata preko ovratnika tako da se on niti ne vidi. I djevojke iz Koške (na sl. 36 i 37) nose uz oplećke širokih i uskih rukava, suknje od kupovne tkanine, dugačke gotovo do gležnja. Ispod suknje kod nekih izviru je šlinga ili čipka podsuknje. Sve imaju marame prekrížene na prsima. Među kupovnim vunanim i pamučnim maramama cvjetnog ornamenta vide se i dvije bijele, od kojih bi jedna mogla biti napravljena od domaćeg tkanja.

Na rukama su narukvice ispletene vunom i bijelim zrnima. Ovdje su zastupani i ukrasni široki ovratnici tipa bizovačkih »roklja«, zatalasanih a uzdignutih ogrlica, te nakit oko vrata: dukati i zrnje. U odjeći ovih djevojaka ističu se pregače za koje se može pretpostaviti da su sašivene od 2 pole domaćeg tkanja. Otkane su tako da im je prugasti uzorak horizontalnog pravca smješten po donjem dijelu pregače, pri rubu kao pojas širok oko 20 cm, ili da pruge prekrivaju cijelu površinu pregače, izvedene u nekoliko ornamentalnih pojasnih cjelina odijeljenih bijelim cezurama.

O djevojačkoj frizuri teško je reći nešto određenije. Kosa je počeljana od čela prema natrag kada nema staze na sredini glave. U oba slučaja — sa razdjelkom ili bez njega — na tjemenu je niski ukrasni vjenčić koji se u luku pruža od uha do uha.

Objavljivanjem ovih ilustracija sačuvati ćemo sliku narodne nošnje muškaraca i seoskih žena određenog razdoblja, u Valpovu, te u Harkanovima i Koški (mjestima koja danas pripadaju općini Našice).

Kako vidimo muška je nošnja sačuvana u cijelosti, a ženska nije kompletna. Negdje je sačuvan oplećak i pregača, a negdje samo oplećak, nigdje rubina. Usporedimo li odjeću nekih sela Valpovštine na suvremenim nastupima, naći ćemo dosta podudarnosti, iako je dužina suknje skraćena. Vidi T. VII.

Kako se na starim i suvremenim fotografijama primjećuje suknje su šivane od različitih tkanina.

Prebirujući po suvrsticama sukanja u selu Lacići došli smo do *belog ruva*³ koje je bilo u modi koncem 19. st. i u prvim desetljećima dvadesetog stoljeća; dakle istovremeno Normannovim ilustracijama. Lacići su starosjedičko naselje u Donjoj Podravini, u miholjačkom kraju.⁴ Pa kako odjeća u pretežnom broju sela općine Valpovo i Donji Miholjac ima zajedničkih karakteristika i srodnosti, pretpostavljamo da je *belo ruvo* bilo zastupano i u garderobi Valpovštine.

A *belo ruvo* kao da je neka prelazna faza ili spona između izrazite narodne nošnje i kasnijeg odijevanja. Koncem 19. st. *belo ruvo* je bilo *ćenarsko*, bijela suknja napravljena od slavonskog usnivanog tkanja. Podravke su ga kupovale od Paorki ili Posavki, iako su same bile izvrsne tkalje sudeći po njihovom *čunčanin* rukavima i *čunčanim pokrivačima*, maramama za glavu uz bijelo ruho. (Čunčano je tehnika izvođenja uzoraka na tkalačkom stanu, tkanjačama prebiranjem debljom bijelom niti).

Za čenarskim slijedilo je belo ruvo: *tilanga*, *moleno*, pa *šlingano* — zvano prema tankoj tvorničkoj tkanini od koje je šivano, tj. prema tilu, molu odnosno mulu⁵ i šlinganom. I uz *belo ruvo* najprije se oblačio oplećak, a kasnije svilena ili kakova drugačija bluza (vidi T. VIII). U Lacićima to je bio oplećak s rukavima od gotovo prozirnog finog domaćeg pamučnog, čunčanog tkanja, pa se ne može oteti dojmu da u prošlosti ti oplećci nisu bili sastavni dio *rubine*, *košulja*, *skuta* ili *krila*, kako se sve zove odgovarajući donji dio košulje karakteristične za slavonsku narodnu nošnju. Slične oplećke nalazimo u *rubinama tančicama* nošnje u Đakovštini, ali i u vinokovačkoj okolici.

U traganju za klasičnom narodnom nošnjom otkrili smo još jedan pozitivni pokazatelj: *pisani oplećak* za kojeg doduše znademo samo po opisu kazivačica u Lacićima, a jednak je oplećku koji je sastavni dio vezenke na ostalom području Slavonije. I u ovom slučaju nemamo svjedočanstva za donji dio vezenke.

Međutim suknja od čenara u suvrstici *belog ruva* pa u cijeloj regiji raširena *pisana krilca* — podsuknje ukrašene vezom po žici, napuštanim ili glatkim, izrađenim pamučnom niti u boji — kao i spomenuti *pisani oplećak* hrabre nas u uvjerenju, usprkos dosadašnjim negativnim informacijama suvremenih generacija, da su i Hrvatice Podravine imale svoju narodnu nošnju u klasičnom smislu.

Sistematsko ispitivanje pribavilo bi nam sigurno dovoljno građe da se riješe nejasnoće i nepoznanice. Njime bi dobili odgovor i razjašnjenje o suvrstici narodne nošnje zvane *roklja*, o kojoj do sad u ovom kraju nismo ništa čuli, a spominje ju M. P. Katančić,⁶ slavni Valpovčanin i franjevac, učenjak 18. st. u pjesmi o Mariji Vlasteonici i kolu u Valpovu. Njegovi stihovi u kojima slika tadašnju nošnju glase:

Poslušajte momci i djevojke,
poslušajte čudna događaja
skida Mara svileno odilo
koje za njom po zemljici šušti,
pak uzima od pamuka roklju
i oplećak od čenara bilog,
narukvice kupovnih čipaka
opreg rojnim izvezenim natkom.
Skida kapu šivenu u Beču
pak šamijom obavlja glavu,
đerdan meće oko vrata,
a na noge papučice žute.

Katančićev opis uklapa se u sliku prikazane nošnje. U njemu je sačuvan još i naziv *opreg* kao naziv za pregaču koja je u regiji Donje Podravine etnografski neobrađena, a poznata pod imenom: *potik*, *kecelja*, *ponjavac* i *pregača*.⁷

Osim ove grupe u Valpovštini postoji još jedna uža zajednica obzirom na tip nošnje, to je *šlingano ruvo* sela Bizovac, Brođanci, Habjanovci i Ladimirevci. Njikova kompletna oprema: *suknja*, *podsuknje* i *kecelja*, a često i *oplećak* izrađen je ručnim radom u tehnici bušenog veza bijelim ili plavim *svilencem*, merceriziranim pamukom. (Vidi T. IX).

Kao i drugdje na sjeveroistoku Hrvatske u Slavonskoj Podravini postoji nekoliko jedinica, zasebnih grupa nošnji, koje se odlikuju svojim osobitostima, izraženim u većoj ili manjoj mjeri.

Spomenemo li još *bjelinu* Osječke Podravine, ili jedinicu koju čini narodna nošnja Sopja, Gornjeg Predrijeva i Noskovaca upozorit ćemo na bogatstvo narodnog stvaralaštva na ovom području i nadamo se potaknuti nekog na proučavanje tog dijela hrvatske kulturne baštine.

- ¹ Josip Lovretić: »Otok« ZbNŽ, knj. II, JAZU, Zagreb 1897. g.
Luka Lukić: »Varoš«, ZbNŽ, knj. XXIV, JAZU, Zagreb 1919. g.
Marijan Markovac: »Selo i seljaci u Slavonskoj Posavini«, Zagreb 1940. g.
- ² Prva smotra folkloru u Valpovu pod nazivom »Ljeto valpovačako« održana je 15. lipnja 1969. g. Na toj kao i na smotrama folkloru u Zagrebu, Đakovu i Vinkovcima predstavili su se stanovnici iz sela: Bizovac, Harkanovci, Zelčin, Bocanjevci, Tiborjanci i Gat.
Stjepan Bahert, kulturni radnik u Zagrebu rodom je iz Petrijevacu; svestrano djeluje u svom rodnom kraju. Zahvaljujem mu na iznesenim podacima i fotografijama nošnje iz Bizovca i Zelčina.
- ³ Zdenka Lechner: »Lacići — belo ruvo«, rukopisna grada iz 1970. g., Etnografski muzej, Zagreb
- ⁴ Stjepan Pavičić: »Podrijetlo naselja i govora u Slavoniji«, Djela JAZU knj. 47, Zagreb 1953. str. 127 — 153
- ⁵ Jelica Belović—Bernadzikowska: »Građa za tehnološki rječnik ženskog ručnog rada, »Sarajevo 1898.«, str. 192.
- ⁶ Matija Petar Katančić: »Fructus auct. — Lyrica peregrina«, »Stari pisci«, JAZU, knj. XXVI, Zagreb, 1940. str. 314.
- ⁷ Dr. Josip Hamm: »Štokavština Donje Podravine«, Poseban otisak knjige Rada JAZU, Zagreb 1949. str. 49.

ANMERKUNGEN ZUR VOLKSTRACHT DER UNTEREN PODRAVINA (DRAUTAL)

Die Volkstracht der Unteren Podravina (Drautal) ist bisher in der Fachliteratur noch nicht bearbeitet worden. Die Autorin bringt hier einige Anmerkungen zu dieser Volkstracht vor und zwar auf Grund einiger Illustrationen, die um das Jahr 1910 entstanden sind und wahrscheinlich für eine Publikation über die Domäne und den Ort Valpovo und ihre Umgebung vorbereitet waren, doch ist dieses Werk niemals erschienen. Auf den Illustrationen, die in Wien hergestellt wurden, sind die Volkstrachten aus den Dörfern Valpovo, Harkanovci und Koška dargestellt. Die Abbildungen sind von 30 bis 37 nummeriert. Auf den Abbildungen 30 und 35 wird die Tracht aus Harkanovci gezeigt. Die Mädchen haben Kränzchen aus wächsernen Myrten auf den Köpfen. Die Oberhemden haben weite Ärmel, die Brusttücher sind mit Fransen versehen, die Röcke sind weit und lang. Die Schürzen und Röcke sind aus gekauftem Material.

Die Abbildung 31 stellt Männer aus Valpovo vor in der klassischen Volkstracht bestehend aus Hemd und weiter Hose aus hausgewebter Leinwand und einer Weste mit Metallknöpfen. Der eine hat einen weissen Tuchmantel mit bunten Applikationen umgehängt.

Auf der Abbildung 32 sieht man eine Frau und ein Mädchen in Oberhemd mit offenen, mit Schlingerei verzierten Ärmeln, das Tuch über der Brust gekreuzt, die Röcke aus Stoff sind weit. Die Schürzen sind ebenfalls aus gekauftem Material. Die Frau hat ein dukles Tuch auf dem Kopf.

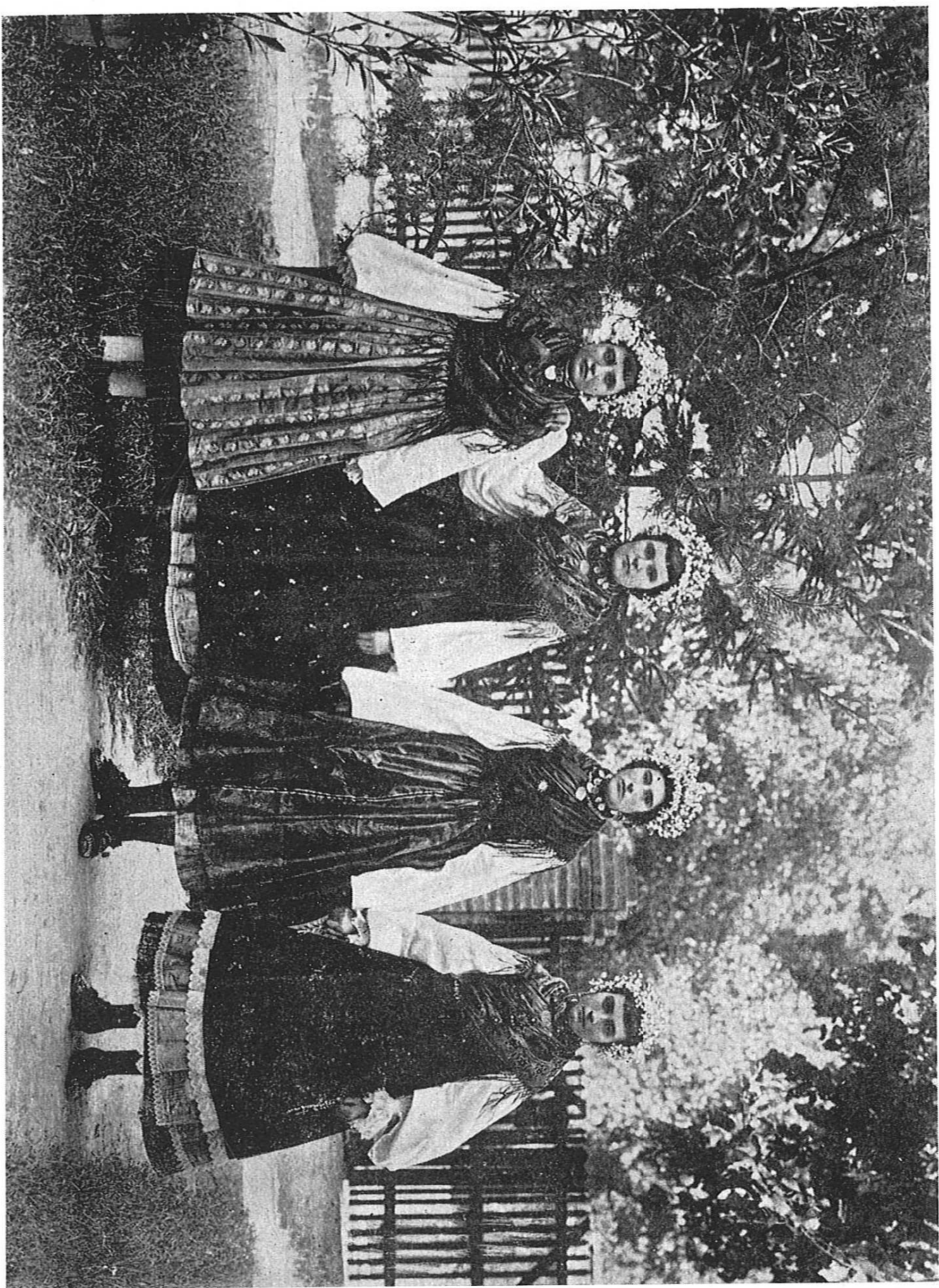
Die jungen Männer auf Abbildung 33 sind mit Hemd und Hose aus hausgewebter Leinwand bekleidet. Sie tragen Gürtel und Westen mit Metallknöpfen und Hüte auf den Köpfen. Die beiden Mädchen auf Abb. 34 sind ähnlich gekleidet wie jene auf Abb. 30.

Auf den Abbildungen 36 und 37 ist die Tracht aus Koška zu sehen. Bei den Männern ist es die klassische Tracht aus hausgewebter Leinwand, während die Mädchen neben hausgewebten Oberhemden, Röcke und Tücher aus Industriegewebe tragen. Es sind aber doch auch zwei weisse Brusttücher aus hausgewebter Leinwand sichtbar. An einem Mädchen ist eine Halskrause »roklja« genannt, zu erkennen. Die Schürzen sind auf diesen Aufnahmen aus hausgewebtem quer gestreiften Material hergestellt. Die Köpfe sind mit Kränzchen geschmückt.

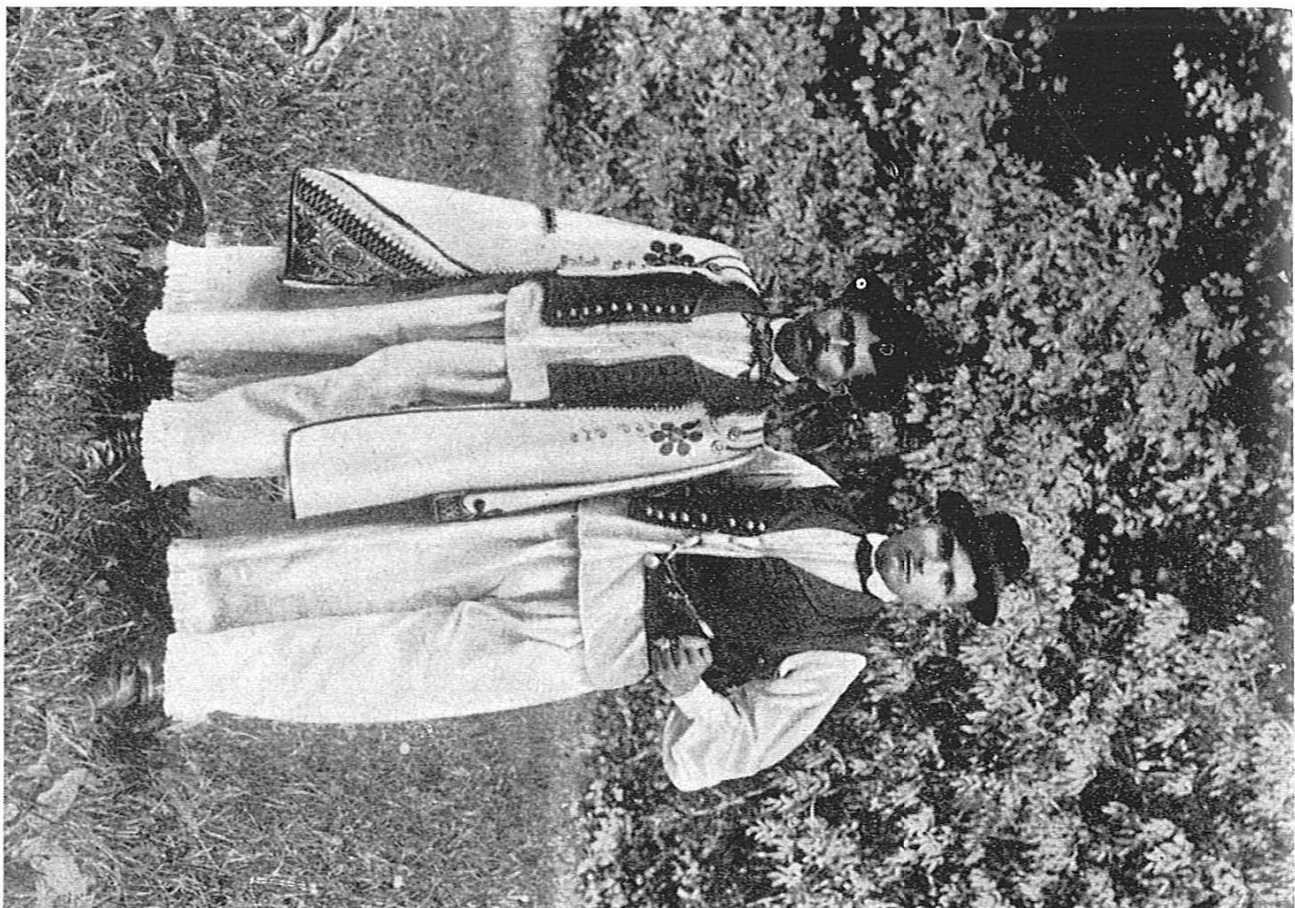
Dieses Bildmaterial wird veröffentlicht, weil darauf der Stand der Volkstracht am Anfang des Jahrhunderts in der Gegend von Valpovo festgehalten ist. Die traditionelle Männertracht ist noch vollständig erhalten, die Frauentracht dagegen nur teilweise, entweder Oberhemd und Schürze oder nur Oberhemd. Wenn wir die alte Volkstracht mit jener vergleichen, in der die Bäuerinnen aus der Gegend von Valpovo heute bei den Trachtenschauen (Folklore-revuen) auftreten, sehen wir viele Ähnlichkeiten, obzwar die Röcke kürzer sind (vergl. T. VII: Žene iz Zelčina na smotri 1971.).

Die Aufnahme »Djevojka iz Lacića« (Mädchen aus Lacić T. VIII) kann als Hinweis darauf angesehen werden, dass am Anfang des Jahrhunderts im Dorfe Lacić weisse Röcke aus hausgewebter Leinwand getragen wurden und das ist noch ein Beweis, dass auch in der Valpovo—Gegend die traditionelle Volkstracht vertreten war. Die auf der Aufnahme dargestellte Bekleidung ist eine Übergangsform. Auch zum weissen Rock wurde früher ein weisses Oberhemd getragen, das erst später durch eine Bluse aus Industriegewebe ersetzt wurde.

Die Autorin weist zuletzt noch darauf hin, dass in der Valpovo—Gegend noch ein Trachtentypus besteht, der in den Dörfern Bizovac, Brođanci, Habjanovci und Ladimirevci getragen wird: die sehr breiten Röcke und Unterröcke, die Schürzen und oft auch die Oberhemden sind sehr reich mit weiss oder blau ausgenähter Lochstickerei verziert (T. IX).

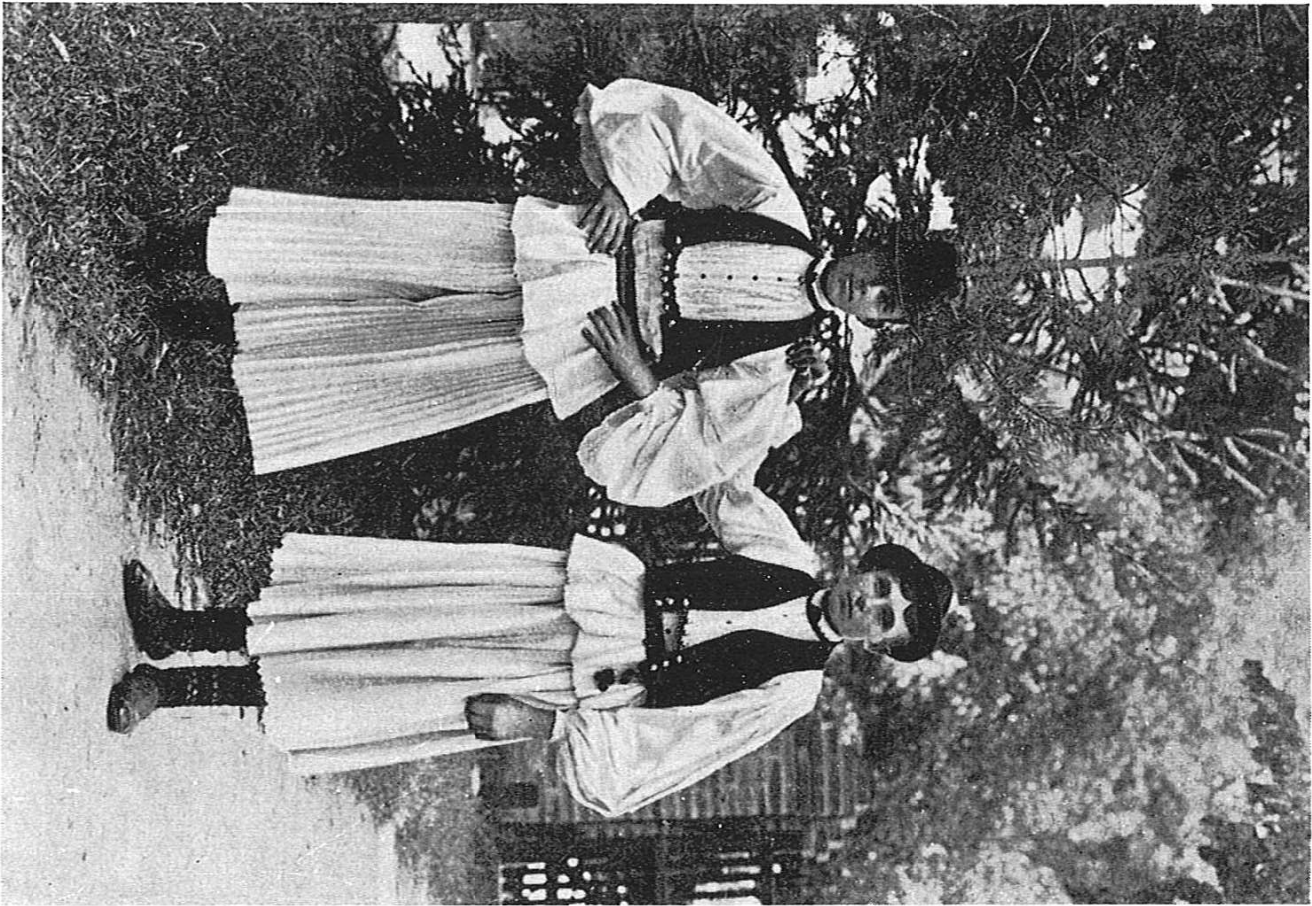
Slavonske seljakinje iz Valpovštine (br. 30)

Valpovčani (br. 31)

Valpovčanke (br. 32)

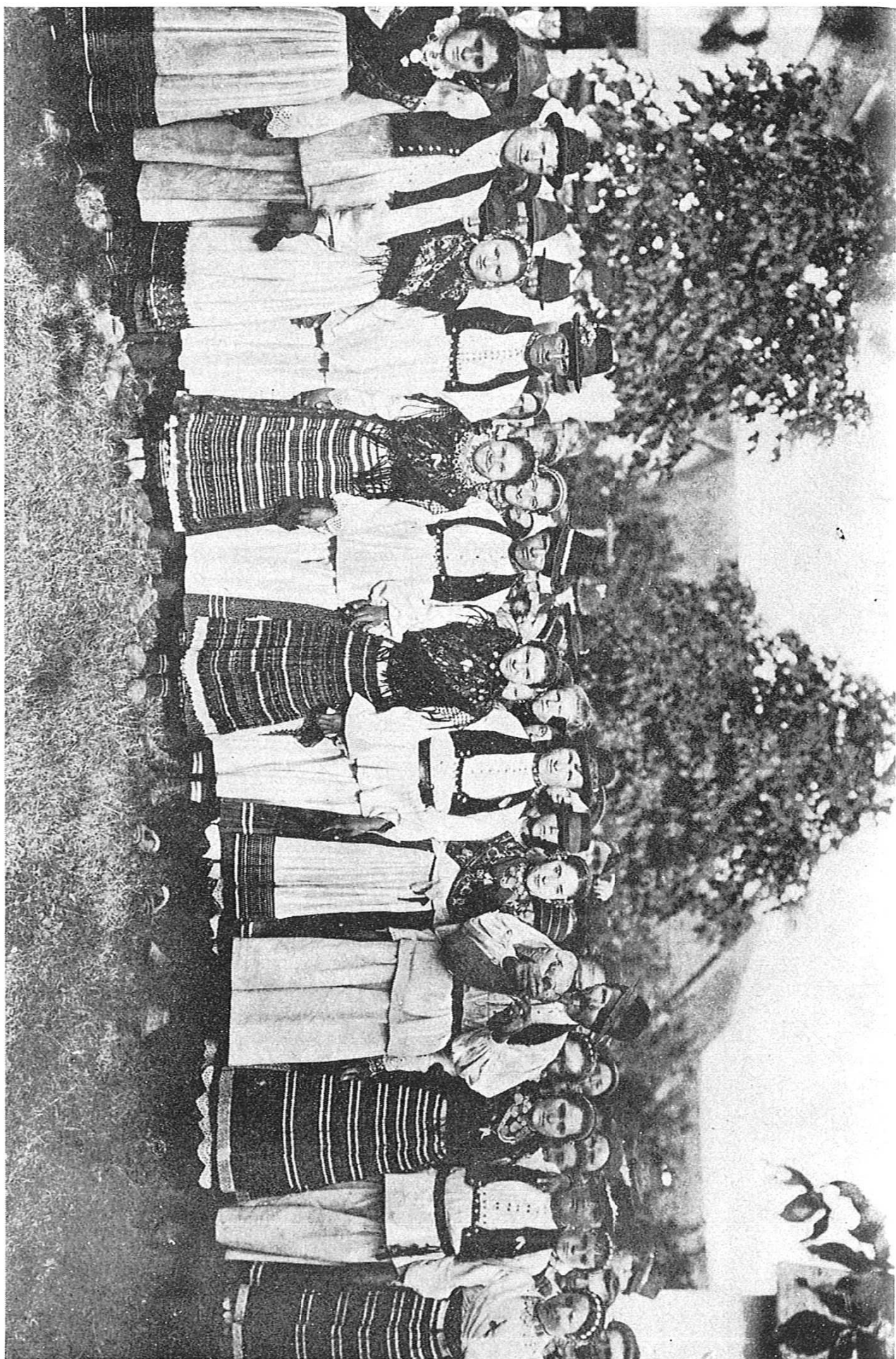
Narodna nošnja u Valpovštini (br. 33, 34)

Slavonka iz Harkanovaca kod Valpova. (br. 35)

Slavonske seljakinje iz Koške (br. 36)

Mladež iz Koške prije kola (hrvatski narodni ples) (br. 37)

Žene iz Zelčina na Međunarodnoj smotri folkloru u Zagrebu 1971. g.

Djevojka iz Lacića

Bizovčanke